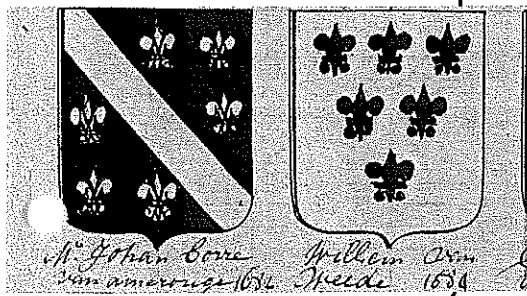
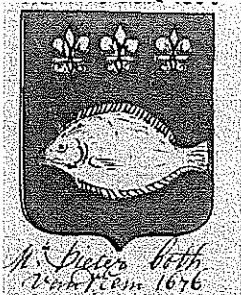

Streekwapens

Lelies in de wapens van families uit Amersfoort en omgeving (Both, Van Amerongen en Van Weede) in het wapenboek 'Wapenen der steden, dorpen en heerlijkheden in Utrecht gelegen' (circa 1750) (coll. en foto CBG)

Van 3 tot 7 september jl. vond het 12de Internationale Heraldische Colloquium van de Académie Internationale d'Héraldique plaats. Het colloquium werd gehouden in Groningen en had als thema 'Streekwapens en regionale heraldiek'. Dat de heraldiek niet alleen dient om genealogieën van kleurige illustraties te voorzien, is helaas nog veel te weinig bekend. Heraldiek kan ook een belangrijke genealogische bron vormen en streekwapens zijn daarvan een duidelijk voorbeeld. In deze bijdrage wordt ingegaan op enkele lezingen van het colloquium en wordt een aantal mogelijkheden en beperkingen van de heraldiek voor genealogen gegeven.

Redmer Alma

Heeft mijn familie ook een wapen? Het zal niemand verbazen dat dit de meest gestelde vraag op het gebied van de heraldiek is. Ervaren genealogen weten dat die vraag zelden zonder nader onderzoek te beantwoorden is. Toch wordt de behoefte vaak al bevredigd door de vondst van een kleurig plaatje, compleet met glimmende helm en weelderige dekkleden. Daar waar sommigen pas na jarenlang onderzoek een wapen vinden, werpen anderen slechts een snelle blik in een naslagwerk of betalen een geringe vergoeding aan een malafide bureau.

Zolang heraldiek geassocieerd wordt met status, zal er dan ook veel beunhazerij in de heraldiek zijn. Omdat nog altijd de misvatting bestaat dat wapens voorbehouden zijn aan adellijke of aanzienlijke families, laten mensen zich maar al te graag een nepwapen aansmeren. Ze verzuimen om zich in de heraldische bronnen en literatuur te verdiepen. Ook beschikt men liever over een fraai wapen dat geen enkel verband heeft met de eigen familie, dan dat men een nieuw wapen ontwerpt. En dat is jammer, want met een nieuw wapen is niets mis en het is beter dan een wapen dat ten onrechte wordt gevoerd, met alle genealogische pretenties van dien.

Het 12de Internationale Heraldische Colloquium

Er zijn veel minder heraldici dan genealogen. Terwijl velen geen genoegen nemen met een kant en klare stamboom en liever

zelf op onderzoek uit willen gaan, is men bij wapens vaak al snel tevreden. De behoefte om zich in de heraldische vormentaal te verdiepen, is veel minder aanwezig. In zekere zin is dat wel begrijpelijk. De heraldiek heeft zo haar eigen mysterieuze jargon en de hoeveelheid bronnenmateriaal is zo omvangrijk en onoverzichtelijk dat een aspirant-heraldicus bij voorbaat danig wordt afgeschrikt. Helaas, want het onderzoeksgebied is fascinerend en het materiaal, waarvan het Centraal Bureau voor Genealogie ongetwijfeld de grootste collectie van Nederland huisvest, is rijk.

Zo kon het gebeuren dat het 12de Internationale Heraldische Colloquium in Groningen in betrekkelijke rust werd gehouden, zonder veel opwinding te veroorzaken bij genealogisch Nederland. Het is voor het eerst dat dit tweejaarlijkse colloquium, onder auspiciën van de prestigieuze Académie Internationale d'Héraldique, in Nederland gehouden werd. Tientallen sprekers van Canada tot Australië spraken en discussieerden over het thema 'Streekwapens en regionale heraldiek'. De organisator, het Consulentenschap voor de Heraldiek in de provincie Groningen, had verder gezorgd voor een aantal excursies in de omgeving om de toegepaste Noord-Nederlandse heraldiek te bezichtigen.

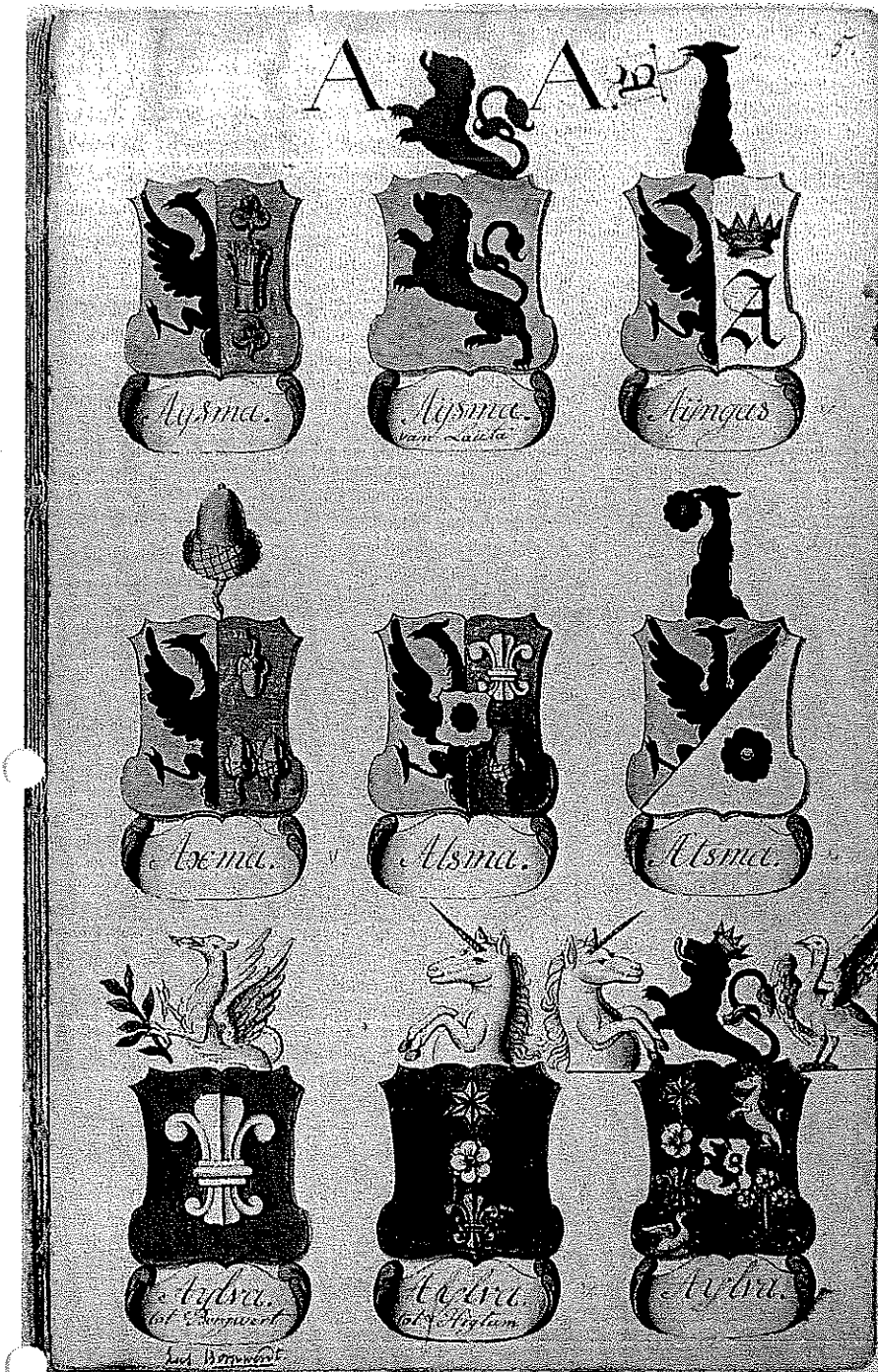
Dit soort congressen zijn door hun aard vooral voor een kleine groep onderzoekers interessant. Door het thema 'Streekwapens en regionale heraldiek' is het voor de veel grotere groep van genealogen toch aardig

om kennis te nemen van enkele van de lezingen en discussies. Veel aandacht ging tijdens het symposium uit naar de overheidsheraldiek. Wat bij een dergelijk internationaal colloquium opvalt, is dat we binnen de heraldiek zoveel vergelijkbare ontwikkelingen waarnemen. Zo doet de ontwikkeling van wapens in middeleeuws Polen sterk denken aan die in de Nederlanden in dezelfde periode: veel vergelijkbare wapenverdelingen, stukken en kleurgebruik. Omdat sociale verhoudingen in een gebied van invloed zijn op de ontwikkelingen in de heraldiek, is het niet zo vreemd dat gelijke ontwikkelingen geconstateerd kunnen worden in gebieden die geografisch soms ver van elkaar af gelegen zijn.

Familiewapens en streekwapens

De Nederlandse familiewapens worden door buitenlandse heraldici vaak met opgetrokken wenkbrauwen bekeken. Vooral in Angelsaksische landen is men gewend dat wapens door een heraldisch college worden vastgesteld en men vindt het maar raar dat in Nederland wapens door individuele personen worden ontworpen en gevoerd zonder noemenswaardige controle van bovenaf. Typisch Nederlands is dat in de Republiek (tot 1795) in het geheel geen vorsten waren die wapens verleenden. De Nederlandse overheden hielden zich in die periode niet bezig met familieheraldiek, ook niet met die van de adel.

Niet alleen buitenlandse heraldici, maar ook veel Nederlanders hebben overigens

Wapens met de halve Friese adelaar in het wapenboek van Jakob Romein (1753) (coll. en foto CBG)

moeite met die geheel vrijgelaten heraldiek. Velen huldigen nog de misvatting dat men van adel moet zijn om over een wapen te beschikken of dat dat wapen tenminste ergens geregistreerd moet staan. De realiteit is echter heel anders: al spoedig na het ontstaan van de heraldiek in de Middeleeuwen, gingen ook burgerlijke families wapens voeren en vervolgens verspreidde het verschijnsel zich razendsnel door alle lagen van de samenleving.

Omdat de heraldiek in Nederland - we beperken ons maar even tot ons eigen land - spontaan groeide, kregen familiewapens per regio specifieke kenmerken. Er was immers geen bovenregionale instelling die het coördineerde en een eenvormigheid kon opdringen. Zo ontstonden wat wij tegenwoordig 'streekwapens' noemen. Het is niet voor niets dat deze term geen Engelse of Franse vertaling kent; in Nederland zijn streekafhankelijke kenmerken veel duidelijk-

ker te onderscheiden. Buitenlandse heraldici zijn dan ook veel meer geneigd om zich bezig te houden met regels hoe wapens eruit zouden moeten zien, en doen minder onderzoek naar de vraag hoe wapens er in de praktijk nu eenmaal uitzagen en waarom.

Typerende heraldische stukken

De eerste die in algemene zin aandacht besteedde aan het verschijnsel streekwapens in Nederland was O. Schutte in een artikel in *Spiegel historiael* van 1978, waarin hij een overzicht geeft van een aantal karakteristieke heraldische stukken die in bepaalde streken worden gevonden. Het congres in Groningen werd door hem geopend met een rijk geïllustreerd overzicht van dergelijke streekwapens in de praktijk.

Een aantal typerende stukken in streekwapens uit Noord-Brabant werden door A.H. Hoeben nader belicht. Het wagenrad, zoals dat veel in Heusden gevonden wordt,

de molenijzers in Peelland en de drie drielingbalken die uniek zijn voor de Meierij. Ondergetekende besteedde aandacht aan onder andere de Friese halve adelaar, die met name in Friesland, Groningen en Oost-Friesland gevonden wordt, en de swastika en de haardijzers, die typisch Drents zijn. Dergelijke specifieke stukken kunnen voor genealogen van groot nut zijn als aanwijzing voor de herkomst van een familie van wie men een wapen gevonden heeft. Voorzichtigheid moet daarbij natuurlijk altijd betracht worden: veel stukken worden weliswaar ergens in grote concentraties gevonden, maar zijn ook weer niet helemaal uniek. Toch kan een ervaren heraldicus in sommige gevallen aan bepaalde zeldzame wapenfiguren wel zien dat een wapen bijvoorbeeld 'typisch Utrechts' of 'waarschijnlijk Noord-Nederlands' is en dat is toch een genealogisch interessante constatering.

Analyse van streekwapens

Toch is dit maar een deel van de kenmerken die typisch zijn voor een streek. Zo vestigde A.C. Zeven in zijn lezing de aandacht op zogenaamde 'haatstukken', heraldische stukken die juist in bepaalde gebieden ontbreken. Om hier zicht op te krijgen maakte hij een vergelijking van een aantal stukken in wapens uit Amersfoort, de Veluwe, Kampen en Zwolle. Een dergelijke telling levert verrassende resultaten op. Om maar een voorbeeld te noemen: op 29% van de onderzochte schepenzegels van Kampen vinden we bijvoorbeeld een huismerk en op maar liefst 33% van de zegels een of meer kepers. Op de schepenzegels van het naburige Zwolle liggen deze percentages aanzienlijk lager (13%, respectievelijk 6%), in de Veluwe nog lager (8%, respectievelijk 0%), terwijl beide stukken in de onderzochte wapens in Amersfoort geheel ontbraken. In

